



Från Värmland kom Olof Jansson och blev ledare för Kälkeboiterna.

Kälkeboiterna – en religiös sekt i Stora Åby

Av Wilborn Ågren

Kälkeboiterna kallades en religiös sekt, som uppkom i Stora Åby socken i början av 1880-talet. Sektens religiösa uppfattning stred påtagligt mot alla andra kristligt formulerade gemenskap. De trosuppfattningar som praktiserades måste betraktas som verkligt extrema. Det var inte bara så, att medlemmar i den här sekten rent internt omfattade uppseendeväckande och mot all gängse religiös mening stridande åsikter. Sektmedlemmarna tog avstånd från samhällets förordningar om allmän skolgång, och förbjöd således att de egna barnen undervisades i skolorna i socknen. Detta hade till följd långa och svåra slitningar och utdragna tvistigheter mellan sektens företrädare och skol- och kyrkomyndigheterna i Stora Åby. Det saknas tyvärr sådant dokumentariskt underlag, som exakt kartlägger uppkomsten av denna sekt.

Men i kyrko- och skolrådsprotokoll från åren 1885 och till 1907 berättas emellertid åtskilligt om kampen mellan sockenstyret och "kälkeboiterna." Själva sekterismen, de religiösa trosmeningar som folket i denna gemenskap omfattade, blev aldrig officiellt bekämpad, till exempel av kyrkans ledning i Stora Åby. Vid biskopsvisitationer 1889 och 1899 berättas visserligen om sekteristerna, men i dessa protokoll skildras också den övriga "sekterismen" i socknen (väckelserörelsernas utbredning gestaltad i missions -föreningar och baptistgrupper). "Kälkeboiterna" blev således aldrig direkt anklagade i kyrko- och skolråds -protokollerna för den åskådning de religiösa omfattade, även om saken nämndes. Det enda som sockenmyndigheten egentligen kunde påtala, var att föräldrarna hindrade sina barn att fullgöra den skolgång, som var påbjuden. På den punkten förekom också ett omfattande och långvarigt bråk, vilket många gånger tog sig tragiska uttryck, särskilt för barnen.

Upprinnelsen i Kälkebo

Det är inte möjligt, att exakt fastställa hur denna säregna religiösa åsiktsbildning uppkom. Det är dock tydligt, att sekten började ta form i början av 1880-talet. Det är nämligen i husförhörslängden för Stora Åby församling åren 1881 – 1885, som de första marginal -notiserna finns antecknade.

Kyrkoherde Johan Fredrik Håhl, som då tjänstgjorde i socknen, har nedskrivit några av sina synpunkter på de personer, som figurerade i sektens gemenskap. Den man, som uppträdde som ledare för "kälkeboiterna," var förpantningsägaren *Sven August Andersson*. Han var född i Ödeshög 1838 och gifte sig 1869 i Ödeshögs församling med Sofia Svendsdotter, född 1832 i Ödeshög. Makarna flyttade till skattehemmanet Erikslund under Kälkebo i Stora Åby socken, och det var också i deras hem, som sekten tog form. Hos makarna Andersson hölls också de flesta mötena, eftersom Sven August var den borne, patriarkaliske ledaren. Det finns en intressant anteckning i husförhørs -längden för Stora Åby 1881 – 85. Prästen har där nämligen om Andersson skrivit: "Säger sig vara Gud Fader." Saken var nämligen den, att Andersson fastslog, att han var Guds ställföreträdare på jorden, ja, rent av Gud fader själv. I vardagslag kallades han också både av sina egna anhängare och av ortsborna för "far i Kälkebo".

Makarna Andersson saknade egna barn, men de hade en fosterdotter, Anna Christina Johansdotter, född 1865 i Östra Eneby. Hon lämnade hemmet redan 1883 och flyttade till Trehörna. Tydligt omfattade hon inte sina fosterföräldrars religiösa läror.

En övertygelse

När det gäller uppkomsten av den här religiösa gemenskapsbildningen, så ligger det nära till hands att tro, att den väckelserörelse, som förekom på olika håll i socknen och närliggande trakter, kunnat vara avgörande för impulserna åt ”kälkeboiterna.” Detta kan dock inte dokumenteras, men är troligt. Med Sven August Andersson i spetsen uppkom en särpräglad och extrem religiös minoritetsrörelse. Några personer fann för gott att separera både från kyrkan och väckelserörelsen. Gruppen samlades till möten, där man läste bibeln, bad och sjöng andliga sånger. Att det i huvudsak var frågan om en sluten mötesform av intern natur, är tydligt, åtminstone de första åren. På senare tid fick emellertid allmänheten tillträde till vissa sammankomster, men då hade redan de första decenniernas överdrivet extrema sekterism börjat avskrivs. Medlemmarna i sekten, som kom från fem familjer i trakten, förklarade vid olika tillfällen, att bibeln gav klart belägg för vad de nu praktiserade. Samtliga medlemmar förklarades således vara ”Kristus Guds son.” Någon större utbredning fick dock inte kälkeboiterna.” Folk i bygden ansåg, att det klokaste var att lämna ”far i Kälkebo” anhängare åt sig själva.



Anna och Olof Jansson vid Skogslund, senare reparerad då det kom dollar från USA. En grupp Kälkeboiter påstås en gång ha varit samlad i Skogslund i väntan på att få göra en himmelsfärd.

Det hände 1885

Första gången, som sekterismen påträffades i kyrko- och skolrådsprotokollen i Stora Åby är den 30 juli 1885. Då inkallas avskedade livgrenadjären Gustaf Hag och hans hustru Carolina Carlsdotter, Dammen, Hemmansägaren Anders Peter Johansson och hans hustru Johanna Fredrika Fredriksdotter, förpantningsägaren Carl Johan Johansson och hans hustru Maria Abrahamsdotter, samtliga i Kälkebo. De hade barn, som inte deltog i skolans undervisning. Makarna Gustaf Lambert Andersson och hans hustru Emelie Blom, Kälkebo, var också inkallade inför kyrkorådet, då de hade barn, som inte blivit döpta. Alla skulle förmanas – men endast Hag och hans hustru infann sig, hämtade genom kyrkoherdens försorg. Samtliga hade tidigare både av prästen och skolrådsledamöter blivit enskilt varnade, dock utan att detta hade någon effekt. Orsaken till att barnen inte fick döpas eller gå i skolan, var föräldrarnas religiösa förankring i de åsikter som praktiserades bland kälkeboiterna. Redan den 9 augusti samma år sammanträdde kyrko- och skolrådet igen. Anders Peter var sjuk, men hans hustru Johanna kom och lovade att barnen skulle börja skolan. De övriga uteblev, ett handlingssätt som i fortsättningen karakteriserade sektfamiljerna, då rådet kallade på dem till förhör och varningar. De stannade hemma. Vid augustisammantädet antecknade kyrkoherde Håhl, att den egentliga orsaken till denna oreda vid Kälkebo, var förpantningsägaren August Andersson. Han hade dittills inte kallats inför kyrkorådet, men nu beslöts att förhöra ”far.” Detta ”tillfölje af flera mot honom anförde skäl och svåra anmärkningar, hvar ibland att han utspridde bland närboende grannar falsk och vilseledande lära.” August skulle hutas åt. Men så långt tillgängliga handlingar visar, blev det aldrig något möte mellan ”far” och socknens kyrkoråd.

Föräldrarna hämtades

Striden skärptes, och den 12 september 1885 fick "kunglig befallningshavande i Linköping" hämta de tredskande makarna i Kälkebo och föra dem inför kyrkorådet. Gustaf och Emelie Andersson hade odöpta barn, vilket kyrkoherden inte såg med blida ögon. Andersson förklarade emellertid, att barnen var "döpta," ty Andersson hade själv välsignat dem i Faderns, sonens och den helige Andens namn. Vid detta "dop" skulle barnen förbli. Föräldrarna vägrade att efterkomma kyrkorådets förmaning, och betalade inte heller de böter (!), som de ålagts.



Detta är Kälkebo, som gav sekten dess namn.
Foto Lars Andersson Skramlan

I husförhörslängden 1896 – 1901 står endast makarnas äldsta barn, en dotter, född 1881, antecknad som döpt. Fem därefter födda barn är antecknade "odöpt." I marginalen skrev prästen: "Sektisk, man och hustru. Modern förklarar att de odöpta barnen icke hafva eller med föräldrarnas medgifvande kommat att få något jordiskt namn." Samtliga barn har emellertid vid något senare tillfälle fått namn antecknade. Såväl 1902 – 1908 som 1908 – 1914 betecknas makarna "sektisk" men åren 1915 – 1920 gick de till husförhör, vilket tyder på en återgång till den kyrkliga ordningen. En dotter döptes och konfirmerades i Hakarp 1910. Mannen avled 1923 och hustrun, som var född i Hof, avled 1943.

Carl Johan Johansson och hans maka Maria hade också hämtats till förhör. De hade två barn som vägrades skolgång, dottern Hilma Rosina var nära 16 år och inte konfirmerad och hade inte besökt skolan på tre år. De vägrade låta flickan konfirmeras, och prästen skrev följande: "Makarna hade en beklämmande uppfattning om nya födelsen. De ansåg, att som pånyttfödda, var de döda som människor och helt hade gått upp i Kristi person, så att de var Kristus själva. Därav drog de slutsatsen, att de stod över all mänsklig ordning och obundna av alla bestämmelser, som grundas på mänsklig lag." Kyrkorådet ansåg, att den synen var orsaken till att de vägrade barnen skolgång. Föräldrarna förklarade vid ett sammanträde i september 1888, att barnen inte fick lära annat än det som är ont i skolan. Skolrådet beslöt utackordera barnen, så de skulle få undervisning.

Biskopen underrättades

Biskopen visiterade Stora Åby församling 13 – 15 september 1889, varvid redovisades "separatiska rörelser." Det påpekades, att invånarna i Kälkebo by kommit långt i själförgudningen: de förklarade sig själva vara gudar. Deras antal är dock ringa, sina "gudstjänstliga sammankomster" har de för sig själva, berättar prästen, som säger, att det rör sig om fem hushåll. 1893 beslöt skolrådet med tvång hämta ett av barnen i Kälkebo. Den 23 april 1896 förhördes syskon för att utröna deras kunskaper. Barnen hade undervisats i hemmet av föräldrarna. De hade nöjaktiga insikter i innanläsning och kristendom och skolrådet beslöt frikalla dem från skolan, ett överraskande beslut! Ny biskopsvisitation inföll 1899, och kälkeboiterna rapporterades. Det sägs då, att Frälsningsarmén börjat få inflytande över en del av dem, och att de blivit mer tillgängliga för andra människor. De hälsade numera på folk, som de mötte på vägarna (vilket de tydligen inte gjort tidigare).

"Far i Kälkebo dog 1901

Mitt under bråket mellan kälkeboiterna och kyrko- och skolrådet, avled Sven August Andersson, "far", i Kälkebo den 26 januari 1901. Han jordfästes i Stora Åby den 1 februari. Östgöta-bladet publicerade en lång dödsruna över honom. Tidningen skrev, att han var besatt av en vanvettig fanatism, predikade en av honom själv hopkonstruerad religion, som kuriöst nog fann en hop anhängare. Skribenten berättade också om bråket som sekteristerna lugnat sig mycket på senare år. Frälsningsarmén kom och vann flera sekterister till soldater. "Far i Kälkebo" predikade på kåren ibland och hans föredrag blev mer och mer fria från de forna besynnerligheterna. Oss människor höves det inte att döma. Han däruppe vet bäst om det var bedrägeri eller ärlig övertygelse, som låg bakom bisarrerierna, låt oss hoppas det senare. Frid över svärmarens stoft, hette det i ortbladet 1901. Anderssons hustru i Erikslund avled 1907 och därmed var det ledande maka paret ur tiden.

Värmlänningen

Ett nytt fäste för kälkeboiterna hade emellertid ordnats på ett litet ställe i trakten av Kälkebo, nämligen i Djupvadskärret. Där bodde Sven Johan Svensson, född 1823 i Väderstad, och hans hustru Johanna Lovisa Larsdotter, född 1826 i Linderås. De hade en dotter, Anna Sofia, född 1862 i Stora Åby. Hon for till Amerika 1881, men återkom redan 1884. Vid hemkomsten greps hon av kälkeboiternas lära. Hon träffade i mitten av 1880 – talet en värmlänning, Olof August Jansson, född 1870 i Sunne. Den mannen kom att bli andra generationens företrädare av kälkeboiternas förkunnelse.

På 1870 – 80 talen verkställdes en omfattande sjösänkning i den här delen av Stora Åby. En kanalgrävning mellan Ovansjön och Bonderydssjön gav många markägare mark för nyodling. Liknande sjösänkningar vidtog på olika håll i Östergötland vid den tiden. I det sammanhanget kom de så kallade ”värmlandsplöjarna” till provinsen. De kom med en ny plogtyp, som inte tidigare var känd i orten. Bland dessa plöjare fanns hemmansägaren Jan Persson (född 1831 i Sunne) och hans söner Lars Johan (född 1861) och Olof August. Den förstnämnde sonen skrev sig i Östra Husby redan 1877, men flyttade till Göteborg 1882. Olof hamnade alltså i Stora Åby, där han skrevs in i församlingen den 8 oktober 1889, men hade då bott i socknen i flera år. Han fick hemvist i Djupvadskärret, och blev snart fäst för dottern Anna, som var hemkommen från Amerika. Olofs far, Jan Persson, hade gripits av väckelsen i de värmländska hembygderna, och bar med känslan för religiositeten. Sak samma med sonen Olof, som kom i kontakt med kälkeboiterna, då han som plöjare hamnade i den delen av Stora Åby.

Vi har forskat efter Jan Persson, men i Sunne står år 1900 antecknat: Vistas som plöjare i Östergötland på okänd ort, då han överfördes till boken över obefintliga. Om hans öden vet vi därför inte mer. Sonen Olof Jansson blev emellertid en framträdande profil i Kälkeboiternas historia.



Djupvadskärret var en tid hemvist för kälkeboiterna.

Foto Lars Andersson Skramlan

”Jerusalem” i Djupvadet

Hos Sven Svenssons familj i Djupvadskärret stannade Olof och tog Anna till sin fästevinna (som det heter i skolrådsprotokollen). Något Äktenskap blev det aldrig, eftersom Kälkeboiterna helt förkastade vigsel enligt samhällets föreskrifter. De två var alltså aldrig vigda, men sammanboende och fick elva barn. Alla barnen utvandrade med tiden till Amerika, där flera av dem alltjämt är i livet.

Ledningen av sekten togs efter ”fars” frånfälle över av Olof Jansson, som förmodligen tog uppgiften som en succession! Inte heller Janssons barn fick gå i skola, och den 15 september 1901 dyker ärendet därom upp i ett skolrådsprotokoll. Man beslöt inkalla Anna och Olof till förhör, men först sedan man begärt kronans handräckning och med hjälp av kronolänsman Wallinder hämtat föräldrarna från Djupvadskärret, kunde de ställas till svars inför kyrko- och skolrådet den 24 april 1902.

Frågan gick till Olof August Jansson, om han kände till detta namn som sitt. Han svarade: ”Jag heter Jesus Kristus, ni får intet annat namn av mig i dag!” Hans hustru Anna förde sedan deras talan. Hon förklarade, att folkskolestadgan var hon inte skyldig följa, hon hade en annan konung. Att ge efter för kyrkorådet kunde äventyra makarnas frälsning, menade hon. Komminister Karl Alfred Ankarberg satt ordförande.

Varningen blev fruktlös.

Djupvadskärret kallades av kälkeboiterna för ”Jerusalem.”

I oktober 1902 kom länsman O. Wallinder och Fjärdingsman Säf till Djupvadskärret för att hämta barnen och placera ut dem i orten. De fick gå in fönstervägen, hämtade flickan Johanna Sofia, som var naken och hennes kläder gömda, föräldrarna var försvunna. Ordningmakten svepte flickan i ett sängtäcke, och tog henne med sig. Sonen Olof, 9 år hade modern tagit med sig. Hon hämtade en dag även flickan i Stora Åby skola, gav sig ut på vandring och lär ha uppsökt biskop Charleville i Linköping! Hon var även hos dr Hjertstedt i Mjölby och fick intyg att dottern borde stanna hemma hos sin mor på grund av sjuklighet.

Anna tog hem sina barn igen. Landshövdingensämbetet i länet lät i januari 1903 meddela, att Anna Svendsdotters förfarande inte var förenat med något ansvar. Ämbetet tog avstånd från skolrådets i Stora Åby ansvarsyrkande, och skolrådet fick låta sig nöja. Kyrkoherde Gustaf Tranér har skrivit protokollet, där skolrådets nederlag bekräftas. Efter detta förekommer inte några fler notiser i kyrko- och skolrådsprotokollen om kälkeboiterna. Gustaf Anderssons i Kälkebo son, Anders född 1893, som inte gått i skolan, utan undervisades i hemmet, fick avgångsbetyg från skolan 1907! Några barn i Djupvadet försummade skolgången 1922. Men sedan tystnar det i protokollen om dessa tvister.

De utvandrade

Olof Jansson och Anna Svendsdotters barn utvandrade tidigt till USA. (Alla barn är i kyrkboken antecknade som "oäkta", "odöpta"). Barnen fick så småningom namn skrivna i kyrkboken. 1907 hade sonen Olof, född 1893, blivit döpt och konfirmerad i Trehörna. Två år senare för han tillsammans med sin syster Johanna Sofia, född 1891, till USA. År 1912 utvandrade August, född 1895, Janne, född 1896 och Sara, född 1898. Anna, född 1904, reste 1921 och trillingarna Märta, Magdalena och Ruben, födda 1902, för 1922. Samtidigt utvandrade också mor Anna! Hon hade ju varit i USA på 1880 – talet. Hon stannade i sex år, kom hem 1928. Yngsta barnet, Robert, född 1906, gav sig också iväg. Djupvadsbarnen klarade sig bra i Amerika. Dottern Anna reste hem, stannade här och slutade sina dagar i Hemsocken. Mor Anna samlades till sina fäder 1944. Makarna hade bott i Skogslund i många år, men de sista åren från 1945 bodde de i ett hus Solvik vid Hälla, nära landsvägen Boet – Stora Åby. Där besökte jag Olof Jansson 1950 och gjorde en intervju med honom. Han var en patriarkalisk profil, med helskägg och pigga ögon, en man som höll på sin värdighet, och alltid hälsade med "frid." Han avled den 28 maj 1952. "Värmlänningen" som han kallades överallt i bygden, slutförde epoken kälkeboiterna. Han tillhörde på senare år Frälsningsarmén i Ödeshög. I hemmet kallades barnen mest "Syster" och "Bror", men så småningom måste man övergå till att ge dem olika namn. Jag har kontaktat ett par av barnen i Amerika, dock utan att erhålla något svar från dem. Personer i Ödeshög har besökt dem i USA.

Ärligt menat

När sekterismen tog fart på 1880 – talet tycks prästerna, kyrko- och skolrådets ledamöter och en del annat folk i socknen, ha blivit chockerade. Prästen antecknade vid dessa personers namn "förtycakt."

Med tiden försvann den beteckningen, även notisen "sekterist."

Után tvivel hade dessa människor ärliga avsikter. De var tydligen övertygade om, att de företrädde en rätt religion, i motsats till den som kyrkan på den tiden representerade. Man såg ett hot i att myndigheterna bestämde, till exempel om skolgång, religiösa riter etc. Detta bör man absolut ta med i beräkningen, då man vill bedöma sektens yttringar.

Det är så gott som helt säkert, att sekten uppkom bland ortens invånare, inte genom värmlänningarnas ankomst till socknen. De fem aktuella familjerna i första skedet, som vi berättade om, var de som ingick i sektgemenskapen kälkeboiterna. Den sjätte familjen var alltså värmlänningen Olof Jansson och hans "fästequinna" Anna Svendsdotter samt deras barn. Längre kom inte sektens utbredning.

Bråket med de fem grundläggande familjerna gick mest ut över kyrkoherdarna J. F. Håhl och G. A. Tranér.

Kyrkoherde Emil Frölander hade förstås en del bestyr med Olof och Anna och deras odöpta barn.

Det är anmärkningsvärt, att så många människor i Stora Åbybygden ännu på 1970 – talet minnesmässigt känner till åtskilligt om kälkeboiterna. Vid den rundtur jag gjorde i bygden i augusti 1971 visade det sig, att ett flertal personer kunde berätta minnesglimtar, som de hört, om kälkeboiterna.

Vid något tillfälle lär en grupp kälkeboiter varit samlade i Skogslund i väntan på att göra en himmelsfärd, sägs det. Liknade saker av religiös förankring återgavs. Det får stå för vad det är.

Kälkeboiterna, deras uppkomst och tillvaro, är emellertid ett intressant kulturhistoriskt och religiöst kapitel för Stora Åby socken.

Källor: Kyrkliga handlingar i Stora Åby församling, källstudier i kyrkans arkiv. Intervju med Olof Jansson 1950. Intervjuer med ett flertal personer på orten, dels åren 1949 – 53, dels 1971. Besök på de platser, där medlemmarna bodde. Skriftligt källmaterial utom vad här redovisats saknas.

Då sänktes standaren...

Wadstena Läns Tidningen 5 maj 1908 hade ett långt referat av en stor nyhetsdemonstration med ett inslag som var överraskande. Demonstranterna tågade med logen Herkules musikkår i spetsen från gotemplarlokalen i Ödeshögs samhälle till kyrkan och åter mot torget. Där "uppställdes demonstranterna," står det och en kandidat Morén höll ett till form och innehåll berömvärdt föredrag." Härefter tågade man Riddargatan, Smedjegatan och Järnvägsgatan till gotemplarlokalen. "Vid passerandet av ölutskänkingsställena sänktes standaren," berättar referenten. Wadstena Läns Tidning 5 maj 1908.